

OTA-ONASIDAN MAHRUM BOLALARGA NEGA DAVLAT G'AMXO'RLIK QILISHI KERAK?

Jalilov Javohir Djaxon o'g'li

*Toshkent davlat yuridik universitetifuqarolik va
biznes huquqi fakulteti 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola bola huquqlarini O'zbekiston va xalqaro miqyosda himoya qilish va ularning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlashga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Bola huquqlari deklaratsiyasi, Bola huquqlarihaqida Konvensiya, Janna Jihod, UNICEF, Sog'lom avlod uchun fondi, Xalqaro bola yili, bola huquqlari.

Аннотация: Данная статья посвящена защите прав детей в Узбекистане и зарубежом, обеспечению их конституционных прав и свобод.

Ключевые слова: Декларация прав ребенка, Конвенция о правах ребенка, Жанна Жиход, ЮНИСЕФ, Фонд «Здоровое поколение», Международный год ребенка, права ребенка.

Abstract: This article is devoted to the protection of children's rights in Uzbekistan and internationally and to ensuring their constitutional rights and freedoms.

Key words: Declaration of the Rights of the Child, Convention on the Rights of the Child, Janna Jihod, UNICEF, Fund for a Healthy Generation, International Year of the Child, child rights.

Bola huquqlarini himoya qilishni xalqaro darajaga ko'tarishdan maqsad nima? Davr yangilanar ekan albatta ajdodlar va avlodlar almashinuvi yuz beradi. Shu almashinuv davrida avlodlarning saviyasiga qarab kelajakni oldindan ko'ra bilish mumkin. Ya'ni kelajakni aynan shu yoshlar quradi deya olamiz. Statistik ma'lumotlarga qaraganda dunyoda 2 milliard 300 million bola mavjud.

Mamlakat kelajagi porloq bo'lishi uchun esa yoshlarning huquqlari yaxshi ta'minlangan bo'lishi kerak. Bu huquqlarga qanday huquqlarni kiritsak bo'ladi? Masalan, oilada tarbiyalanish, zo'ravonliksiz muhidda yashash, ta'lim olish va boshqa bolani kamol toptirishga asos bo'luvchi huquqlarni kiritsak bo'ladi. Agarbola huquqlari ta'minlanmas ekan, ularning hayoti tajovuzga uchrar ekan bora-bora insoniyat kelajagi harob bo'ladi. Shuning uchun ham bola huquqlarini himoya

qilishni xalqaro darajadagi vazifaga olib chiqilgan. Bola huquqlarining ta'minlanmasligi uning bevosita bola ota-onalarining qonuniy turmushi bilan ham bog'liq chunki ma'lumotlarga ko'ra 290 million bolaning tug'ilishi ro'yxatga olinmagan. Agar davlat har bir Bolani tug'ilishi bilan uni ro'yxatga olib, fuqaroligiga qabul qilsa, biz bilamizki davlat fuqarolarining huquqlari uchun kurashadi.

Masalan, ta'lim olish sohasidagi bolaning huquqini davlat u bola tug'ilganligini bilmasa qanday qilib ta'minlashi mumkin. Yana aniq faktlarga to'xtalsak dunyoda 61 milliondan ortiq bolalar maktabga bora olishmaydi. Bolalarning noqonuniy tug'ilishi sabab ularga shaxsini tasdiqlovchi hujjat berilmay qoladi va natijada nafaqat yuqorida aytib o'tilgan va umumiy qilib aytganda ijtimoiy huquqlari cheklanib qoladi. Ta'lim huquqidan boshqa tibbiy ko'rikdan o'tish, saylov huquqi va hatto ishga kirishida ham juda katta muammolar ro'y beradi. Umumiy qilib aytganda dunyo bo'yicha 150 million qiz bola 73 million o'g'il bolalar tajovuzga uchraydi. Yuqoridagi statistikada nega qiz bolalar tajovuzi ko'p degan savol paydo bo'lishi mumkin? Ayrim mamlakatlarda hatto 9 yoshga to'lmasdan ham qiz bolalarni turmush qurishga majbur etishadi. O'g'il bolalar esa majburiy mehnat shaklida tajovuzga uchraydi. Bir necha asr oldin bolalarni „kichik kattalar“ deyishgan bunga sabab bolalar mehnatidan kattalar mehnati bilan parallel bir xilda foydalanganlikdir. Ish haqi oz bo'lsa bo'lar lekin mehnat majburiyati ham javobgarligi ham kattalarniki bilan bir xilda bo'lgan. Bolalarning bunday tajovuzlarga uchrashini natijasida aholi orasidan ularning huquqini himoya qiluvchi xalqparvarlar paydo bo'la boshlagan ularning orasida eng yoshi 12 yoshli falastinlik Janna Jihoddir. O'zi bola bo'la turib bolalar huquqlarini himoya qilishga qartilgan targ'ibotiga biroz to'xtalsak. Bu qizning bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan targ'ibotni boshlashiga sabab uning yashash muhitiga bog'liq. Bilamizki ancha vaqtdan bera Falastin va Isroil o'rtasida qurolli to'qnashuvlar ro'y bermoqda va aynan shu Falastin hududida Janna dunyoga keldi va bombalar portlashi qurol o'qlari yomg'iri ostida ulg'aya boshladi. Janna 7 yoshga to'lganda ko'z o'ngida amakisi va dugonasini isroil armiyasi askarlari otib tashlashadi. Jannani

tug'ilganidayoq katta qiz bo'lib tug'ilgan desak adashmaymiz. Chunki u 3 yoshdaligidayoq tinch namoyishlarda ishtirok etishni boshlagan. Uning bunday yo'l tutishiga atrofidagi zo'ravonliklar,

yaqinlarining o'limi sabab bo'ladi. 12 yoshga

Janna Jihod

to'lganda esa press-karta ko'targan jurnalistga aylanadi. 1924-yil 26-sentabrda Millatlar Ligasi (Birlashgan Millalar Tashkilotidan oldingi tashkilot) Jene va bolalar huquqlari deklaratsiyasini qabul qildi. Bu tarixda Jeneva deklaratsiyasi nomi bilan tilga olinadi. Bu insoniyat tarixida bolalarning alohida huquqlari va kattalarning bolalar oldidagi majburiyatlari haqida gapirgan birinchi xalqaro hujjat edi. Undan so'ng dunyoning asosiy davlatlari ratifikatsiya qilgan „Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi“ qabul qilindi. Ushbu hujjatda barcha odamlar (shu jumladan kattalar va bolalar) asosiy fuqarolik, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy inson huquqlariga ega bo'lishi kerakligi ta'kidlangan. Oradan biroz vaqt o'tib 1959-yil BMT Bosh Assambleyasi „Bola huquqlari deklaratsiyasini“ qabul qilgan. Bu deklaratsiyada biz Jena va bolalar huquqlari deklaratsiyasini batafsilroq

yoritilganligini ko'ra olamiz. 1989-yil 20-yanvarda Bola huquqlari haqida Konvensiya mustahkamlangan. Bu konvensiyaga 196 ta davlat a'zo bo'lgan. Hozirgi davr mobaynida bola huquqlarini xalqaro miqyosda himoya qilishdagi asosiy hujjat bo'lib 3 qism 54 moddadan iborat. Ushbu konvensiyadagi asosiy normalarga misol qilib 20-moddani ko'rsata olamiz ya'ni o'zining oila

g'amxo'rlikidan vaqtincha yoki doimiy mahrum bo'lgan yoki o'zining eng yaxshi manfaatlari yo'lida bunday g'amxo'rlikda qola olmaydigan bola davlat tomonidan ko'rsatiladigan alohida himoya va yordamni olish huquqiga egadir. Bu bilan Konvensiyada belgilab qo'yilaydiki, a'zo davlatlar ota-onasidan mahrum bo'lgan bolalarni qarovsiz qoldirmasligi kerakligini takidlaydi. Ushbu Konvensiyadagi normalar 18 yoshgacha bo'lganlariga amal qiladi. Konvensiyada yana bundan

tashqari bolalarning quyidagi huquqlari belgilab qo'yilgan:

- o'z oilasida yashash huquqi;

- yetarlicha ovqatlanish va toza suv bilan ta'minlanish huquqi;
- qulay yashash darajasiga ega bo'lish huquqi;
- sog'lig'ini saqlash huquqi;
- alohida g'amxo'rlik va maxsus professional tayyorgarlik olish huquqi;
- o'z tilida so'zlashish, o'z dinidan va madaniyatidan foydalanish huquqi;
- o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlarda qatnashish huquqi;
- erkin ta'lim olish huquqi;
- o'z salomatligini himoyalash huquqi;
- shafqatsizlik, kamsitish va adolatsiz munosabatda bo'lishdan himoyalash huquqi;
- o'z fikrini erkin bildirish, o'z nuqtayi nazarlarini namoyon etish uchun tengdoshlari bilan uchrashish huquqi.

Bolalar huquqlarini himoya qilish uchun 1946-yil UNICEF (BMT bolalar fondi) tuzilgan. Bolalarga e'tiborni kuchaytirish va ularning huquqlarini ta'minlashni asosiy maqsadlaridan biri qilgandan so'ng 1979-yil Xalqaro bola yili deb e'lon qildi. Bu faoliyat davomiy bo'lishi uchun esa maxsus tashkilotlar tuzilgan va har yil 1-

iyun „Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni“ deb etirof etildi. Yurtimizda ham bu xalqaro hujjatlardan tashqari 1989-yilda bola huquqlarini himoya qilish uchun „Sog'lom avlod uchun“ fondi tuzildi. Endilikda biz mustaqillikka erishgan paytimizda xalqaro miqyosda amalga oshirilgan salmoqli ishlarga to'xtalamiz. **1990-yillarning boshlariga kelib, xalqaro hamjamiyat inson huquqlari** bo'yicha keng qamrovli milliy institutlarni ("NHRI") tashkil etish va mustahkamlashga katta ahamiyat bera boshladi. NHRIlar uchun minimal standartlar 1991 yilda ishlab chiqilgan va 1993 yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Parij tamoyillarida mustahkamlangan. **Inson huquqlarini** targ'ib qilish va himoya qilish ("ICC") o'zining

umumiy kuzatuvlari va akkreditatsiya jarayoni orqali. Keyingi yillarda NHRIlar, birinchi navbatda, milliy darajadagi inson **huquqlari** komissiyalari va milliy darajadagi

inson **huquqlari bo'yicha** ombudsman institutlari ko'paydi. Ushbu NHRIlarning ba'zilar **bolalar** huquqlariga e'tibor qaratish uchun qonunchilik mas'uliyatiga ega, boshqa NHRIlar esa o'zlarining faoliyat amaliyotlari orqali **bolalar** huquqlarini **birinchi o'ringa qo'yishadi**. [6]

Qo'shma Shtatlar 2010 yil noyabr oyida **Bola huquqlari bo'yicha** rezolyutsiyani qabul qilib, xalqaro inson **huquqlari** munosabatlarini normallashtirish yo'lida muhim qadam tashladi. **Bola huquqlari to'g'risidagi**

rezolyutsiya AQShning BMT Konventsiyasini ratifikatsiya qilish yo'lidagi qadamdir. **Bola huquqlari konventsiyasi**

("CRC"). CRC dunyodagi eng ko'p ratifikatsiya qilingan inson **huquqlari** shartnomasidir. Qo'shma Shtatlar va Somali CRCga a'zo bo'lmagan yagona ikki davlatdir.

Qo'shma Shtatlar bir vaqtlar **bolalar huquqlari bo'yicha etakchi bo'lgan, ammo bu tarix, 1909-1971 yillardagi Oq uydagi bolalar** konferentsiyalari tarixi butunlay unutilgan.

CRCni ratifikatsiya qilish Qo'shma Shtatlarga Oq uydagi **bolalar** konferentsiyalarining unutilgan tarixi bilan qayta bog'lanish imkoniyatini beradi. CRC Oq uy konferentsiyalarida ishlab chiqilgan siyosat va **huquqlarga juda mos keladi.** [7]

Sotsiolog **Ellen Key XX asr bolalar** asri bo'lishini bashorat qilgan . **huquqbuzarlik** sodiretishda ayblangan bolalar **huquqlari** va ularga kattalarnikidan farqli munosabatda bo'lish g'oyasi falsafiy asosga ega bo'lib, ularning kelib chiqishini farovonlik modeli va adolat modelidan izlash mumkin. [8]

BMT konventsiyasi **Bola huquqlari konventsiyasini** bir nechta nozik sohalarda barcha **bolalarga** o'rgatish kerak bo'lgan narsalarning mazmunini belgilaydi . Qonunning 28-moddasida “ **bola** ta'limi Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavida mustahkamlangan tamoyillar” kabi narsalarga yo'naltirilishi belgilab qo'yilgan; "U kelib chiqishi mumkin bo'lgan mamlakatning milliy qadriyatlariga va o'zidan farqli tsivilizatsiyalarga hurmat" (bu "global ta'lim" yoki "deb nomlanuvchi munozarali o'quv yondashuvini qabul qilishni anglatadi" multikulturalizm"); "jinslar uchun tenglik" (bu 1982 yilda Amerika xalqi tomonidan rad etilgan Teng **huquqlar to'g'risidagi** tuzatishni ilgari surish demakdir); va "tabiiy muhitga hurmatni rivojlantirish" (albatta, Qo'shma Shtatlardagi eng siyosiy mavzulardan biri). Birlashgan Millatlar Tashkiloti Shartnomasi xususiy maktablar mavjud bo'lishi mumkinligini tan oladi, ammo ular yuqoridagi fanlarni o'rgatadigan va boshqa yo'l bilan hukumat standartlariga mos kelsagina. [9]

Bolalarga nisbatan harakatlarda **bolaning** manfaatlari birinchi o'rinda turishi kerak, lekin har bir holatda birinchi o'rinda turadigan, asosiy e'tiborga olinmagan, chunki ba'zi hollarda boshqa tomonlar teng yoki hatto undan yuqori qonuniy manfaatlarga ega bo'lishi mumkin [10]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bola huquqlari to'g'risida deklaratsiya; 2. Inson huquqlari umumjahon 3. deklaratsiyasi; 4. <https://bolahuquqlari.uz/static/uploads/Kitoblar/Konvensiya> Uz.pdf
5. <https://www.amnesty.org>
6. Linda C. Reif * (Spring, 2015). ARTICLE: THE FUTURE OF THEMATIC CHILDREN'S RIGHTS INSTITUTIONS IN A NATIONAL HUMAN RIGHTS INSTITUTION WORLD: THE PARIS PRINCIPLES AND THE UN COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD. *Houston Journal of International Law*, 37, 433. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=analytical-materials&id=urn:contentItem:5NV1-9JM0-013G-60KT-00000-00&context=1516831>.
7. Maria Grahn-Farley** (Summer, 2011). HUMAN RIGHTS & U.S. STANDING UNDER THE OBAMA ADMINISTRATION: The U.N. Convention on the Rights of the Child and the Forgotten History of the White House Children's Conferences, 1909-1971*. *Transnational Law & Contemporary Problems*, 20, 307. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=analytical-materials&id=urn:contentItem:53JT-W9S0-02BN-00X6-00000-00&context=1516831>.
8. Violet Odala* (2012). ACADEMY ON HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN LAW ARTICLES AND ESSAYS ANALYZING THE RIGHTS OF CHILDREN AND INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW: The Spectrum for Child Justice in the International Human Rights Framework: From "Reclaiming the Delinquent Child" to Restorative Justice. *American University International Law Review*, 27, 543. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=analytical-materials&id=urn:contentItem:575C-8GD0-02BM-Y0HG-00000-00&context=1516831>.
9. Susan Kilbourne * (Fall, 1996). SYMPOSIUM: IMPLEMENTATION OF THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: IV. Implementation and the United States: U.S. Failure to Ratify the U.N. Convention on the Rights of the Child: Playing Politics with Children's Rights. *Transnational Law & Contemporary Problems*, 6, 437. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=analytical-materials&id=urn:contentItem:3S41-5SF0-00CV-61JS-00000-00&context=1516831>.
10. by Jonathan Todres * (Fall, 1998). ARTICLE: Emerging Limitations on the Rights of the Child: The U.N. Convention on the Rights of the Child and Its Early Case Law. *Columbia Human Rights Law Review*, 30, 159. <https://advance.lexis.com/api/document?collection=analytical-materials&id=urn:contentItem:3XX6-CCC0-00CW-107B->